

Türkiye'nin Güvenlik Anlayışındaki Dönüşüm: Türkiye – Irak İlişkileri

Transformation of Turkish Security Approach: Turkish – Iraqi Relations

Arzu AL*
Nur ASLAN**

Öz

Soğuk Savaş Dönemi dış politika pratikleri incelendiğinde geleneksel güvenlik yaklaşımlarının ön planda olduğu açıkça görülmektedir. Devlet temelli güvenlik yaklaşımı ile temel amaç toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin korunması iken Soğuk Savaş sonrası dönemde iki süper güç arasında küresel anlamda etkileyebilecek bir savaş ortamının sona ermesinin ardından geleneksel güvenlik yaklaşımında bir dönüşüm yaşanmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren insan güvenliği, çevre güvenliği hatta gezegen güvenliği gibi kavramlar uluslararası ilişkiler literatüründe yer tutmaya başlamıştır. Buna rağmen devlet güvenliğinin yine güvenlikleştirme yaklaşımında başat rolü göz ardı edilemez. Türkiye, küresel anlamda değişen güvenlik yaklaşımına bağlı olarak, 2000'li yıllardan itibaren, dış ve iç politikada süregelen geleneksel ulusal güvenlik yaklaşımını revize etmeye başlamıştır.

Bu çalışmada, Kopenhag Okulu temelli, inşacı yaklaşımla öne sürülen güvenlikleştirme yaklaşımı analiz edilip, Türkiye dış politikasının güvenlikleştirme yaklaşımı mercek altına alınacaktır. Kopenhag Okulu iddiasının aksine klasik ulusal güvenlik yaklaşımı varlığını kaybetmezken, son yıllarda ön plana çıkan yeni dış politika söylemleri ile Türkiye için güvenlik kavramı şekil değiştirmiş ve uzun vadeli dış politika hedeflerine ulaşılabilmesi için ulusal güvenlik söylemi ön planda tutulmaya başlanmıştır. Diğer yandan, Türkiye'nin Irak konusunda güvenlik politikaları incelenirken, Kopenhag Okulu tarafından ortaya atılan teoriye getirilen eleştiriler de göz önünde bulundurulacaktır. Bu bağlamda Türkiye – Irak ilişkileri bu çalışma için baz teşkil edecek örnek olay niteliğindedir. Türkiye'nin Irak konusunda güvenlikleştirme politikalarının başarılı olup olmadığı konusu da bu çalışmada incelenecek konular arasındadır.

Anahtar sözcükler: Güvenlik, Dış politika, Türkiye, Irak, Güvenlikleştirme

* Doç. Dr. Arzu Al, Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, arzu.al@marmara.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-3287-3661

** Nur Aslan, Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, nur.aslan@arcelik.com, Orcid: 0000-0002-1397-7641.

Abstract

When examining foreign practices of the Cold War era, it is clear that traditional security approaches are at the front line. While the main objective with the state-based security approach was protecting territorial integrity and sovereignty, there was a transformation in the traditional security approach after Cold War. Concepts such as human security, environmental security and even planetary security have started to take place in the international relations literature. Nevertheless, the dominant role of state security still can not be ignored. The ongoing traditional national security approach of Turkey in foreign and domestic politics has begun to be revised by changing and transforming world conditions. In this study, securitization that is based on the Copenhagen School and constructivist approach will be analyzed and the securitization approach of Turkish Foreign Policy will be analyzed. In contrast to the Copenhagen School claim, the classical national security approach does not lose its existence. New foreign policy discourse has changed in recent years with the prominent way of security for Turkey; national security discourse has begun to be prioritized in order to achieve long-term foreign policy objectives. On the other hand, analyzing Turkish security politics about Irak should be analyzed by regarding criticism of Kopenhagen School, as well. In this study, Turkey – Irak relations will be the case for this study. It will be analyzed whether Turkish security politics about Irak is successful or not?

Keywords: Security, Foreign Policy, Turkey, Iraq, Securitization

GİRİŞ

Soğuk Savaş sürecinde iki süper güç olan Rusya ve ABD arasındaki çekişme nedeniyle, uluslararası sistem savaş tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Bir başka deyişle iki süper güç arasında gerçekleşecek herhangi bir gerilim ve savaş ortamı küresel anlamda tüm ülkeleri tehdit edebilecek bir boyuta ulaşabilirdi. Bu koşullar içerisinde ülkeler iç politika ve özellikle dış politika pratiklerini reel politika getirisi olarak savunmacı çizgide tutmaktaydı ve güvenlik kapsamında ülkesel toprak bütünlüğünün ve egemenliğin askeri yollar ile korunması başlıca amaç halindeydi. Bu bağlamda kimi ülkeler kendi silahlanmayı seçerken bazı ülkelerin ulusal çıkarları gereği bir süper güç ile ittifak içinde olduğu görülmekteydi. (Gartner, Price ve Reiter, 2001: 1-2).

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası arenada gerçekleşmesi muhtemel savaş tehlikesinin sona ermesi ve bunun neticesi olarak yaşanan değişimler, uluslararası ilişkilerin ve ülkelerin dış politika pratiklerinin temel belirleyici unsuru olan devletin başat konumunun sorgulanmasına yol açan yapısal ve güncel meseleleri gündeme getirmiştir. Bunun yanı sıra uluslararası ilişkiler disiplinine hakim bakış açılarının da Soğuk Savaş sonrası dönemi algılamada ve açıklamada yeterli olmayacağı görüşü gündeme gelmiştir. (Gül, 2016: 305). Dolayısıyla geleneksel teorilerin çizdiği kuramsal ve kavramsal çerçevenin yeni düzeni açıklamaya yetmemelerinden kaynaklı, bazı kavramların yeniden tanımlanmalarına olan ihtiyaç su yüzüne çıkmıştır. Güvenlik kavramı da bu çerçevede, değişen ve dönüşen dünya koşullarında tekrar tanımlanmaya ihtiyaç duyulan kavramlardan olmuştur.

Alışıl gelmiş ilişki sistematğinden kopuşun yaşandığı Soğuk Savaş sonrası dönemde ve özellikle daha sonrasında küreselleşme dalgasıyla beraber yeni aktörlerin de uluslararası sistemde etkin rol oynamaya başlamasıyla beraber, ulus devletinin mutlak hegemonyası sona ermiştir. Buna bağlı olarak da güvenlik kavramı devlet/ülke güvenliği tanımlamasından ziyade bölgesel ve küresel

güvenlik anlayışına evrilmiştir. Daha önceleri söylem diplomasisinden uzak, reel politığe dayalı, anarşik uluslararası sistemde varoluşu ve hayatta kalmayı amaçlayan ulusal güvenlik anlayışı, yerini daha kapsamlı analize bırakmış ve askeri tehditlerin toplumlar için tek güvensizlik kaynağı olmadığı düşüncesi tartışılmaya başlanmıştır. Bu noktada Kopenhag ekolü geleneksel/realist güvenlik anlayışının eleştirisi üzerinden güvenlik anlayışı geliştiren bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. “Siyaset teorisi ve sosyal inşacılık yaklaşımlarını kullanan ve söz edim yaklaşımları üzerine inşa edilen bu yeni güvenlik kuramı artık günümüzde çok geniş alanlardaki sorunların açıklanmasında bir model olarak kullanılmaktadır.” (Miş, 2011: 348).

Genel anlamda bahsetmek gerekirse yeni güvenlik anlayışı çerçevesinde şekillenen güvenikleştirme kavramı ilk olarak 1995 yılında Ole Wæver tarafından ortaya atılmıştır. Daha sonra bu kavram Kopenhag Okulu'nun diğer yazarlarının çalışmalarında da önemli yer teşkil eden bir kavram haline almıştır. (Baysal ve Lüleci, 2015: 63). Bu ekol, inşacı bir temele sahip olmasından ötürü, güvenliği söz edim olarak nitelendirir. Bir başka deyişle, konular söz edimler yoluyla güvenlik ajandasına oturtulur. Bu şekilde güvenikleştiriciler devletin ajandasına güvenlik tehdidi olarak oturttukları konular hakkında olağanüstü yollara başvurmayı meşru hale getirirler. Buradan hareketle tehdit kavramının nesnelliği ve öznelliği tartışması da gözler önüne çıkmaktadır. Başlıca muğlak tartışma konuları şu şekilde sıralanabilir: Güvenlik ajandasına oturtulan tehdit gerçekten bir tehdit midir? Kim buna karar verir? İktidar sahipleri ve güvenikleştiriciler kendi ideolojileri ve inançları doğrultusunda bir sorunu ulusal tehdit olarak nitelendirip, hareket manevrası sağlamayı amaçlayabilir mi? Bu tartışma konularına net bir cevap verilememekle beraber, güvenlik kavramının söz edime dayalı yönü tekrar gözler önüne serilmektedir. Bu noktada belirtmek gerekir ki, güvenikleştiricilerin alacakları olağanüstü tedbirleri meşrulaştırmaları için, kamu tarafından ortaya atılan konunun güvenlik tehdidi olarak kabul edilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Aksi takdirde güvenikleştiriciler yaptıkları dış ve iç politika manevralarında meşruluğu sağlayamazlar. Bu güvenikleştiriciler genel anlamda iktidar sahipleri, kimi zaman da sivil toplum kuruluşları ve medya gibi devlet dışı aktörler olabilmektedir. Sonuç olarak değişen ve dönüşen dünya düzeninde askeri tehditlerin uluslar için tek tehdit kaynağı olmaması fikrinin açığa çıkmasıyla ortaya atılan yeni güvenlik kuramları tartışmaya açıktır ve devletlerin uygulamalarında farklı pratiklerini görmek mümkündür.

Akademik çevreler tarafından da yeni güvenlik kavramı çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Bu kapsamda asıl olarak devletin başat gücünün gerçekten eskisi kadar geçerli olup olmadığı konusu gündeme gelmiştir. Buna ek olarak, Kopenhag Okulu tarafından söz edime yapılan vurgu abartılı bulunmuş, özellikle medya kuruluşları tarafından yapılan görsel sunumların insanların algılarını şekillendirmede ve bir konunun siyasal alandan uzaklaşıp güvenlik ajandasına oturtulmasındaki öneminin Kopenhag Okulu tarafından yeterince anlaşılmadığının üzerinde durulmuştur. Diğer yandan güvenlik ajandasına yerleştirilen konu için toplum nezdinde kabulün alınmasının güvenikleştirme sürecinin başarısının ölçülmesindeki tek etken olmadığı da yine eleştirilmiş olan Kopenhag Okulu'nun ortaya attığı görüşlerden bir diğeridir. Bu bağlamda toplum nezdinde konunun meşrulaştırması ahlaki bir onay olarak nitelendirilmiş; sonucunda yapılacak aksiyonlar için resmi devlet kurumları nezdinde konunun kabul edilmesinin, kanun koyucuların konu

hakkında hareket manevralarına zemin hazırlayıp bu şekilde de güvenikleştirme sürecinin başarılı olması altındaki etken olduğu belirtilmiştir. Son olarak da güvenikleştirme kavramını genel geçer kurallar çerçevesinde değerlendirmek eksik bir bakış açısı oluşturacaktır. Yeni güvenlik kavramı çerçevesinde şekillenene Kopenhag Okulu güvenikleştirme kuramı da genel geçer kurallar çerçevesinde geçerli bir teori oluşturmaya çalıştığından uluslararası sistemde devletlerin farklı güvenikleştirme pratiklerini yorumlamakta eksik kalmıştır. Bu doğrultuda yeni güvenlik kavramı kapsamında güvenikleştirme süreçlerinin incelenmesinde farklı devletlerin tarihi, sosyal ve politik yapıların göz ardı edilmemesi gereklidir. Bu çalışmada, Türkiye'nin Irak konusunda güvenlik politikaları analiz edileceğinden yeni güvenlik kavramı çerçevesinde bahsedilen eleştiri noktalarına da odaklanmak ve bu kapsamda Türkiye güvenlik politikasını incelemek gereklidir.

Türkiye 2000'li yıllara kadar geleneksel güvenlik kuramı kuralları ile hareket edip, savunmacı ve askeri gücü ön planda tutan bir dış politika anlayışı benimsemiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde de özellikle eski Sovyet coğrafyasının parçalanması kaynaklı, Türkiye territorial kaygılar yanında ulusal güvenlik endişesi taşımış, Osmanlı döneminden bu yana süregelen dış mihraklar tarafından tehdit algısını üstünden atamamıştır. Bu noktada, Türkiye'nin 2000'li yıllara değin süregelen geleneksel / realist güvenlik kaygılarının temelinde üç nedenden bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki tarihsel geçmiş kaynaklı Sevr fobisi diye de nitelendirilen dış mihraklar tarafından ele geçirilme güdüsüdür. Osmanlı'nın özellikle son yıllarından itibaren dış ülkeler tarafından parçalanmaya karşın yaşanan Sevr korkusunu takiben kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika stratejisi de yine bu alışılmış politikalar çerçevesinde şekillenmiştir. Uzun yıllar boyunca denge politikası benimsenmesine rağmen Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında batı medeniyeti seviyesine odaklanma ve dini kurumların tasfiye edilmesi politikaları da güdülmüş, bu şekilde Türkiye yüzünü batıya çevirip, Sovyet coğrafyasından ve Orta Doğu'dan kısmen uzaklaşmıştır. Bir başka deyişle güdülen dengeleme politikasında batı yanlısı bir tutum benimsenmiştir. İkinci olarak da tarihten bu yana dillere pelesenk olan Türkiye'nin jeo-stratejik konumu itibarıyla Avrupa ile Asya arasında köprü durumunda kalması ülkeyi iki coğrafyadaki gelişmelere karşı kırılğan hale getirirken, bu durum Türkiye için avantajın yanında dezavantaj haline dönüşmüştür. Türkiye üzerinde güç sahibi olmak ülkenin var olan stratejik konumunu kullanmak anlamına geleceğinden, Türkiye ulusal güvenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak için dış politikasını bu doğrultuda şekillendirme zorunluluğu hissetmiştir. Üçüncü ve son olarak da özellikle son yıllarda Ortadoğu'da ortaya çıkan gelişmeler ışığında da söylenebilir ki Türkiye'nin komşu coğrafyaları kırılğan ve istikrarsız bir seyir izlemiş bu nedenle Türkiye de korumacı bir yapıya bürünmüştür. Çünkü komşu coğrafyalarında yaşanan bir istikrarsızlığın etkilerinin Türkiye'de ulusal güvenliğe tehdit olarak direkt ve dolaylı olarak hissedilmesi kuvvetle muhtemeldir.

Her ne kadar 2000'li yıllarda AB uyum süreci ile realist güvenlik anlayışından uzaklaşma yolunda adımlar atılmış ve Ahmet Davutoğlu önderliğinde kavramsal çerçeveye oturtulan yeni Türkiye dış politikası pro-aktif bir dış politika ve komşu ülkeler ile sıfır sorun politikası benimsenmiş olsa da son yıllarda Orta Doğu'da meydana gelen gelişmeler, Türkiye'nin tam olarak bu doğrultuda

hareket etmesine fırsat bırakmamıştır. Özellikle Irak'ta Saddam Hussein'in devrilmesinden sonra ortaya çıkan güç bölünmeleri ve Kuzey Irak'ta bağımsız Kürdistan bölgesinin kurulmak istenmesi neticesinde Türkiye uluslararası koalisyonda yer alıp izleyici bir tutum benimseyememiş ve şu an için direkt bir ulusal güvenlik tehdidi olmamasına rağmen, Irak Türkiye'nin güvenlik ajandasında baş meselelerden biri haline gelmiştir. Irak'ın Türkiye'nin dış politika ajandasına güvenlik meselesi olarak konuşturulmasında söz edim yaklaşımı gözler önüne çıkmaktadır. Bölgedeki uzun vadeli çıkarlar neticesinde Irak olayı ulusal güvenlik tehdidi olarak gözler önüne serilmiş ve yapılan hareketler da toplum nezdinde meşrulaştırılmıştır. Diğer yandan Irak konusunda Türkiye'nin geleneksel güvenlik stratejilerini besleyen klasik anlayıştan da tam olarak uzaklaşmadığı, zaman zaman yeni güvenlik anlayışı tarafından şekillendirildiği ajandada geleneksel güvenlik anlayışı araçlarını kullandığı açıkça görülür. Irak konusunun Türkiye'nin ulusal güvenlik ajandasına oturtulmasında söz edimlerin rolü yadsınmamakla beraber medya'nın bu konudaki yardımcı değil asıl rolü unutulmamalıdır. Bu sayede Irak meselesi toplum nezdinde meşrulaşmış ve güvenlik ajandasına yerini kolayca edinebilmiştir. Buna ek olarak hükümetin diğer resmi kurumlar üzerindeki nüfuzu ve oluşturduğu etki güvenikleştirme sürecinin başarısında büyük etki sahibidir. Son olarak da Türkiye'nin Irak konusundaki güvenlik stratejisini tarihi, politik ve sosyal etkilerden bağımsız düşünmemenin gerekliliği Türkiye'nin geçmişinden bu yana güvenlik meseleleri incelendiğinde açıkça gözler önüne serilmektedir. Sonuç olarak Türkiye'nin Irak konusunda güvenlik manevralarının tüm bilgiler ışığında incelenmesinin sonucunda, Irak konusundaki güvenikleştirme politikalarının başarıya ulaştığının söylenmesi yanlış olmayacaktır.

Sorunsala yönelik çalışmalar, güvenlik kuramı hakkında yapılan literatür taramasını takiben, Türkiye ve Dünyadaki siyaset yapıcılarının konuya ilişkin açıklamaları, vaka incelemeleri ve daha önce konu hakkında yapılmış akademik çalışmaların incelenmesi ışığında yürütülecektir.

Genel olarak bakıldığında Güvenlik kuramı ve Türkiye'nin güvenlik yaklaşımı hakkında çeşitli araştırmaların olduğu görülebilmektedir. Bu çalışmada ise şu anda halihazırda gündemde olan Suriye olayının aksine Irak'taki gelişmelerin neden Türkiye'nin ulusal güvenlik ajandasına yerleştirildiği mercek altına alınacak, bu şekilde de literatüre ışık tutmak hedeflenecektir.

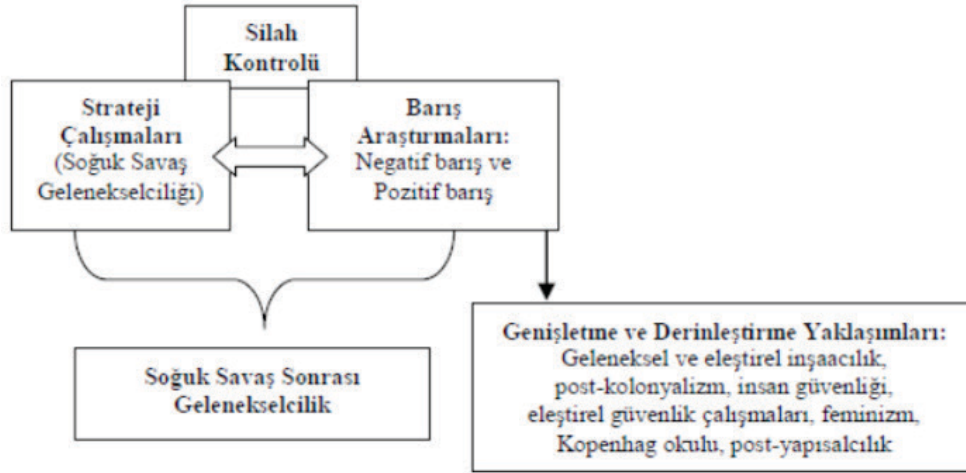
Çalışmanın birinci bölümünde güvenikleştirme kuramı teorik ve kavramsal açıdan ele alınacaktır. İkinci bölümde geçmişe dönük bir analiz yapıp, Türkiye'nin dış politikada güvenlik algısı ve evrimi incelenecektir. Son olarak da son gelişmeler ışığında tarihsel geçmişi de göz ardı etmeden Türkiye'nin Irak politikası güvenikleştirme kuramı doğrultusunda yorumlanıp çalışma sonlandırılacaktır.

GÜVENLİKLEŞTİRME KURAMI

Soğuk Savaş yıllarında iki süper güç arasında meydana gelebilecek bir savaş tehlikesiyle karşı karşıya olan uluslararası sistemde geleneksel güvenlik anlayışı revaçtaydı. Bu noktada geleneksel güvenlik kavramından kasıt askeri tehdit olmakta ve ülkelerin askeri tehditlere karşı hayatta kalması uluslararası sistemdeki güvenlik algısının yegâne amacı olarak görülmekteydi. Ulus

devlet algısının ön planda olduğu ve uluslararası sistemde hayatta kalmanın yegane amaç olarak görüldüğü dönem Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle dönüşüme uğramaya başlamıştır. Direkt olarak askeri tehdit riskinin ve yüz yüze kalınan savaş tehlikesinin sona ermesinin uluslararası sistemde güvenlik anlayışı da değişime uğramıştır.

Şekil 1: Uluslararası Güvenlik Çalışmalarının Gelişimi¹

Güvenikleştirme kavramının ana çerçevesi 1995 yılında Ole Wæver'in 'Securitization and Desecuritization' adlı eserinde detaylandırılmış ve Soğuk Savaş Sonrası değişmeye başlayan güvenlik anlayışına günümüzde hala kullanılmaya devam eden önemli katkılarda bulunmuştur. (Wæver, 1995). Genel anlamda bahsetmek gerekirse, Soğuk Savaş sonrası değişen güvenlik anlayışı ile beraber Ole Wæver'in ortaya attığı daha sonra da Kopenhag Okulu yazarları tarafından kullanılan güvenikleştirme teorisinin çerçevesi geleneksel güvenlik anlayışının eleştirisi üzerine oturtulmuştur. Kopenhag Okulu güvenlik yaklaşımının özünü güvenikleştirme kuramı oluşturmakla beraber çalışmalarına siyaset teorisi ve sosyal inşaıcılık teorilerini de ekleyerek, güvenikleştirme kuramının daha geniş bir çerçeveden ele alınmasını sağlamıştır. Öne çıkarılan başlıca düşünce ise askeri tehditlerin toplumlar için tek güvensizlik kaynağı olduğu algısının eksik bir anlatım olacağı yönündedir. Bu noktada söz edim yaklaşımları ile kapsamı genişleten teori daha geniş çerçevede güvenlik sorunlarını ele alırken, ulus devletin başat rolünün sorgulanmasına da yol açmıştır. Birey kavramını da güvenlik literatüründe üst safhalara çıkararak bireyler veya devlet dışı aktörler tarafından da söz edim yoluyla güvenlik algısının oluşturulabileceği ve bir konunun devletlerin ve toplumların güvenlik platformuna bu yolla rahatlıkla oturtulabileceğini savunmuştur. (Miş, 2011: 348-349).

1 Şekil 1, Buzan, Barry, and Lene Hansen'nin The Evolution of International Security Studies adlı çalışmasından alınmıştır.

İnşaatçı bir temele sahip olan güvenikleştirme teorisi, güvenliği söz edim olarak görür. Teoriye göre, güvenlik konuları, söz-edimler sayesinde birer güvenlik tehdidi olarak inşa edilmektedir. Bu sayede, inşa edilmiş olan güvenlik tehditlerine karşı olağanüstü yollara başvurulması meşru hale gelmektedir. İktidar sahipleri, olağanüstü tedbirler almak istedikleri konuları hâlihazırda güvenlik tehdidi olarak sunmak suretiyle, uygulayacakları yaptırımları meşrulaştırma yolunu seçebilmektedir. (Baysal ve Lüleci, 2015: 63).

Bu noktada güvenlik kavramının net bir tanımının olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Anlamı yönünde birçok çözülememiş tartışmalar bulunmaktadır. Güvenikleştirme teorisi de belli bir kamusal sorunun nasıl ve neden güvenlik sorununa dönüştüğünü mercek altına alarak, günümüz güvenlik sorununu açıklar. Herhangi bir kamusal sorun siyasal alanın dışında seyreder. Daha sonra siyasal alana dahil edilir, buradan da genellikle siyaset yapıcılar tarafından güvenlik alanına yerleştirilebilir. (Miş, 2011: 348). Küreselleşen dünyada farklı aktörlerin de uluslararası sistemde yer almasıyla bir sorunun güvenlik alanına sokulması farklı aktörler aracılığıyla mümkün olmakla beraber pratikte başlıca güvenlik yapıcılarının siyaset yapıcılar olduğu gözlemlenmektedir. Ulus sistemin yanında bireyin dönüştürdüğü dünyada söz sahibi olmasıyla beraber güvenikleştiriciler atacakları adımlarda meşruluğu sağlamak adına sorunu kamusal düzlemde de güvenlik sorunu olarak kabul ettirmek durumundadırlar. Bu şekilde içerde destek kazanan güvenlik yapıcılar söz edim yoluyla güvenlik ajandasına yerleştirdikleri meseleleri ön planda tutarak, istedikleri doğrultuda hareket edebilmek adına manevra kabiliyeti kazanırlar. Normal siyasi işleyişin dışına çıkılan bu durumda adeta bir panik siyaseti takip edilmiş olur ve sorunun çözümü ile ilişkilendirilen her türlü güç kullanımı meşru hale getirilir ve güvenikleştiriciler ulusal güvenlik sorunu olarak tanımlayıp kabul ettirecekleri her konuda tahakküm kurabilirler. (Gül, 2016: 306). Bu bilgiler ışığında bir kez daha güvenlik kavramının genel geçer bir tanımının olmadığı, farklı değişkenlere bağlı olarak da bir meselenin subjektif olarak da güvenlik meselesi olarak adlandırılabilmesi gözler önüne gelmektedir.

Siyasallaşma bir sorunu açığa çıkarma görünür hale getirme anlamındadır, yani bir seçim meselesidir. Üzerine karar verilen durum bir sorumluluğu da getirir. Güvenlik birçok ülkede ulusal güvenlik bağlamında idealleştirildiği için iktidarı elinde bulunduranlar “tehdit” tanımlamasını iç politik amaçlar için kullanarak demokratik alanı daraltarak, kısıtlamalar ve kontroller için hak iddiasında bulunurlar. Halbuki siyasetin amacı, olağanüstü “özel tehditlerin” öne çıkarılmaksızın siyasal süreçlerin rutin kurallarında işlemesidir. (Buzan, Wæver ve Wilde, 1998: 28-29).

Güvenlik kavramının muğlaklığı nedeniyle güvenikleştirmenin akademik olarak analiz edilmesi için bir sorunun olağanüstü tedbirler gerektiren bir güvenlik sorunu olup olmadığının mercek altına alınmasına gerek yoktur. Bir sorunun güvenlik sorunu olarak kurgulanıp kurgulanmadığına odaklanmak yapılacak çalışmalar için yeterli olacaktır. Bu bağlamda güvenikleştirmenin öğelerine vurgu yapmak bu öğelerin güvenikleştirme aşamasındaki rollerini anlamak bir meselenin güvenlik sorunu haline gelmesini analiz etmek açısından faydalıdır. Güvenikleştirmenin ilk ögesi referans nesnesi olarak adlandırılır. Referans nesnesi güvenlik tehdidinin hedef aldığı nesnedir. Kopenhag Okulu'nun yaklaşımına göre referans nesnesinin yaşamaya hakkı olduğu için korunması ve/

veya kurtarılması gerekmektedir. Bu nedenle gerekli tedbirler en kısa sürede alınmalıdır. Bu nesnenin herkes tarafından tehdit altında olduğunun kabullenilmesi ve/veya kabullendirilmesi, meselenin kamusal ve siyasal alandan güvenlik alanına geçişini hızlandırır. Son yıllarda dönüşen ve küreselleşen dünyada medya, referans nesnesinin toplum nezdinde tehdit altında olduğunu kabullendirmek adına önemli rol oynamaya başlamıştır. İkinci öge ise güvenlikleştirici aktördür. Belirtildiği üzere güvenlikleştirici aktör güvenlik söz edimini kullanarak bir meselenin güvenlik sorunu olarak algılanmasına neden olan aktördür. Bu rol genel olarak siyasi liderler, bürokratlar, hükümetler tarafından oynanacağı gibi dönüşen ve küreselleşen dünyada sivil toplum kuruluşları ve uluslararası organizasyonlar da güvenlikleştirmede güvenlikleştirici aktör olarak karşımıza çıkabilmektedir. Güvenlikleştirmenin son ögesi olan işlevsel aktör de güvenlikleştirmenin gerçekleşeceği yere ve alana göre farklılık gösterebilir. (Baysal ve Lüleci, 2015: 76-78). Günümüz dünyasında medyayı işlevsel aktör olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. İşlevsel faktör olarak bu aktörler genel olarak güvenlikleştirmenin referans nesnesi üzerinden uygulayacağı güvenlik manevraların toplum nezdinde kabul görerek meşruluğunun sağlanması açısından kritik öneme sahiptir. Çünkü eğer bir konu güvenlikleştirici aktör tarafından güvenlik sorunu olarak adlandırılmasına rağmen kamuoyu nezdinde kabul görmezse güvenlik alanına sokulmaya çalışan konu orada kalmaz ve siyasal alana geri çekilmek durumunda kalır. Bir başka açıdan da eğer alınan aksiyonların meşruluğu sağlanmazsa toplum karşı çıkacak, destek sağlanamayacak ve özellikle bu durumda güvenlikleştirici aktör siyaset yapıcı konumdaysa toplum nezdinde popülaritesini kaybedecektir. Bu bağlamda güvenlikleştirici aktör genel olarak meşru bir zemine oturtmak adına var olan güvenlik sorununu tarihi bir geçmişle bağlantılı olarak kamuoyuna sunar. Bu şekilde sorunun gerçekten güvenlik meselesi olarak adlandırılması mantıklı bir zemine oturtulmaya çalışılır. (Buzan, Wæver ve Wilde, 1998: 32-33). Bu durum güvenlikleştirme yaklaşımında başarılı güvenlikleştirme olarak adlandırılır.

Geleneksel güvenlik çizgisinden uzaklaşılması ve askeri güvenliğin güvenlik meselesini anlamada yeterli olmadığı önermesiyle ortaya çıkan ve güvenlik çizgisine devletlerin yanı sıra insanları da alarak teorisini kurgulayan Kopenhag Okulu tarafından ortaya atılan yeni güvenlikleştirme teorisi günümüzde hala geçerliliğini koruyan bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin temel ekseni Kopenhag Okulu'nun yeni ve evrensel bir teori oluşturma amacıyla kimi önemli noktalara yeterince önem atfetmediği yönündedir. Bu kapsamda Kopenhag okulunun söz edim vurgusu birçok araştırmacı tarafından eleştirilen konulardan bir tanesi olmuştur. Kopenhag okuluna göre söz edimler yoluyla politika yapımcılar güvenlik söylemini telaffuz ederek, bir gelişmeyi özel bir alana taşıyabilmektedir. Güvenlik ajandasına oturtulan bu gelişmeyi engellemek adına da hareket kabiliyetini genişletir. Birçok araştırmacı Kopenhag Okulu tarafından yapılan bu analizi gerçek üstü abartılı bulmaktadır. BU konuda yapılan eleştirilen temelinde görüntü ve görel sunumların da güvenlikleştirme sürecinde en az söz edimler yoluyla hatta bazen daha fazla şekilde etkili olduğu ve olacağı yönündedir. Frank Möller "Photographic Interventions in Post 9/11 Security Policy" adlı eserinde konuşmaların anlamları ve olayları aktarmak ve diğer insanlarla paylaşmak yolunda kullanılan araçlardan sadece bir tanesi olduğunu belirtmiştir. Bu argümanını desteklemek için 11 Eylül saldırılarında televizyon ekranlarında görüntülerin tekrar tekrar kullanılmasının insanların

üzerinde oluşturduğu algıya odaklanmış ve bu şekilde sadece sözlerin değil görsel sunumların insanların bşr konuyu güvenlik sorunu olarak kabul etmesindeki ne denli etkili olduğunu ortaya koymuştur. (Möller, 2007: 179-196). Bu nedenle Kopenhag okulunun medya ve görsel basını sadece söz edimleri meşrulaştırmaya yarayan bir işlevsel faktör olarak değerlendirmesi yetersiz olarak görülmüştür. Bu noktada görsel basının güvenikleştirme sürecinde direkt veya dolaylı etki yaratabildiğini unutmamak gerekir. Görsel sunumların ortaya konulmasının altındaki amaç da göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer bir deyişle, Medyada çıkan görsellerdeki amaç güvenikleştirme sürecin katkı da olabilir, tamamen ticari amaçlardan doğan reyting katkısı da olabilir. Sonuç olarak her ne şekilde olursa olsun, güvenikleştirme kavramında söz edimlerin etkisinin baş aktör olarak değerlendirilmesi eksik bir bakış açısı sağlamıştır. (Baysal ve Lüleci, 2015: 84-87)

Kopenhag Okulu'nun eleştirildiği diğer bir konu da hedef kitle ile ilgilidir. Eleştirilerin başında hedef kitle olarak ortaya konulan ögenin yeterince analiz edilmediği yönündedir. Kopenhag okulu'na göre hedef kitle taraftan güvenikleştirme hamlesinin kabul edilmesi olmazsa olmaz bir koşul olarak ortaya konulmuştur. Fakat bu noktada, bu kabul etme sürecinin yeterince açık ve anlaşılır bir şekilde tanımlanmamış olması teorinin geçerliliği ve uygulaması aşamasında sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Aynı zamanda hedef kitle olarak adlandırılan halktan alınacak destek de konu hakkında yapılacak hamleler için yeterli değildir. Bu nedenle Kopenhag okulu ciddi bir biçimde eleştiriye maruz kalmaktadır. Çünkü siyaset yapıcılar halktan manevi ve ahlaki bir destek alabilir. Ama sonucunda askeri hareket gibi manecralar için resmi kurumlardan da destek almak durumundadır. Bu noktada da hedef kitlenin sadece halk olarak nitelendirilmesi ve güvenikleştirme kuramının bu temel nokta üzerine konuşlandırılması eksik bir bakış açısı ile teorinin uygulanabilirliğini indirgemektedir. (Baysal ve Lüleci, 2015: 84-87)

Daha önce bahsedildiği gibi güvenlik kavramı dünya koşulları ve uluslararası sistemdeki yaşanan değişimler ile dönüşüme uğramıştır. Kopenhag Okulu'da geleneksel güvenlik kavramını da yok saymayarak sadece devlete başat rol atfedilen bakış açısına bir alternatif bakış açısı oluşturarak güvenikleştirme hakkında literatüre önemli bir katkı sağlamıştır. Fakat Kopenhag okulu analizi daha çok kavramsal boyutta kalmış güvenikleştirme sürecinin oluştuğu şartların yeterince analiz edilmemesi sebebi ile de amprik düzlemde uzak kalmıştır. Mc Donald 2008 yılında yazmış olduğu "Securitication and the Construction of Security" adlı makalesinde söz edime aşırı önem atfedilerek güvenikleştirme teorisinin kapsamının daraltıldığını ve sonuç olarak da politik ve sosyal şartların ihmal edildiğini belirtmiştir. Bu eleştiri ışığında Mc Donald'a göre Kopenhag Okulu güvenlik söylemlerinin oluşabildiği sosyal, politik ve tarihi şartları göz ardı etmiştir. (McDonald, 2008:563-587). Bazı politik topluluklar bazı aktörleri ya da gelişmeleri tehdit olarak algılamak diğerleri tehdit olarak görmediği, kimliğin, tarihin, kültürün tehdit algısındaki öneminin ne dolluğu ve neden bazı kişilerin konuşmalarının tehdit inşasındaki etkilerinin çok büyük olduğu konusunda tehdit algısının inşasında soruların detaylı analizi elzemdir. Kopenhag okulu tarafından bu gibi etmenlerin rolü görece azımsanarak sadece söz edimleri desteklemek ve tehdit algısı inşasında yardımcı rol atfedilerek benimsenmiştir.

Sonuç olarak güvenlik algısının değişen ve dönüşen uluslararası sistemde şekil değiştirmesiyle beraber geleneksel güvenlik anlayışları güvenlik kavramını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Geleneksel güvenlik kuramlarının sadece askeri tehdidi ve ülke bekasını temel alan yaklaşımının sınırlı kalması sonucu Ole Wæver tarafından ortaya atılan güvenlikleştirme teorisi Kopenhag Okulu tarafından sosyal inşacılık teorisi ile birleştirilip söz edimler yoluyla güvenlik kavramını yorumlayarak daha kapsamlı bir analiz imkânı sunmuştur. Bu sayede günümüz dünyasında güvenlik sorunu olarak atfedilen birçok sorunun güvenlik alanına nasıl ve kimler tarafından taşındığı gerçeği mercek altına alınarak, olaylara daha gerçekçi bir perspektiften yaklaşma olanağı yaratılmıştır. Fakat, genel hatlarıyla güvenlikleştirme konusunda unutulmaması gereken nokta her güvenlikleştirme olayında o duruma has birtakım özelliklerin olduğu ve bu özelliklerin yanında farklı aktörlerin farklı geçmişlerinin, algılarının ve özelliklerinin güvenlikleştirme sürecinin doğrudan ve dolaylı olarak etkilebileceği göz önünde bulundurularak konula ele alınmalıdır. Aksi taktirde Kopenhag Okulu tarafından ortaya atıldığı şekilde genel bir çerçeve oluşturulabilecek fakat olaylara özel dinamikler göz ardı edildiğinden analiz sağlam zemine oturtulamayacaktır.

TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK ALGISI

Türkiye’nin güvenlik algısının kuruluş yıllarından 2000’li yıllara kadar geleneksel güvenlik anlayışı düzleminde devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Küreselleşmenin artan etkisine ve değişen uluslararası sisteme rağmen Türkiye uzun yıllar boyunca geleneksel güvenlik algısı zemininde savunma odaklı bir güvenlik algısını benimsemiş ve bu bağlamda hareket etmiştir. 2000’li yıllarda ise adım adım bir değişimin sinyalleri görülmeye başlamıştır. 2002 yılında Ak Parti (AKP) hükümetinin iktidara gelmesini takiben Türkiye yeni bir dış politika stratejisi belirlemiştir. Dönemin Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından ideolojik bir zemine oturtulan yeni pro-aktif dış politika çizgisi ile beraber Türkiye, bölgesinde ve diğer coğrafyalarda daha aktif olmaya çalışmış, bu amaç doğrultusunda geleneksel güvenlik algısından uzaklaşma gereği duyulmuştur. (Davutoğlu, 2011: 5). Bir başka deyişle, diğer ülkeleri kendi bekasına tehdit olarak algılamaya ve savunma güdülü bir dış politika anlayışına sahip geleneksel güvenlik algısı yerine, benimsenen pro-aktif dış politika ile yine Ahmet Davutoğlu tarafından ortaya atılan komşularla sıfır sorun politikası daha makul bir temele oturtulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda da AK Parti dönemiyle beraber Türkiye’nin güvenlik politikalarının yeni güvenlik algısı zemininde dönüşüme uğradığını söylemek yanlış olmayacaktır. Devlet güvenliği ekarte edilmemekle beraber değişen ve dönüşen dünya koşullarıyla beraber Türkiye güvenlik politikaları insani politikalar ile de desteklenerek ve söz edimler yoluyla da desteklenerek revize olmuştur. Değişen dış politika stratejisine karşın, farklı örneklerde karşımıza çıkacağı gibi ülkedeki iktidar sahipleri farklı zamanlarda ve farklı sebeplerle kimi olayları ülkelerinin güvenlik gündemine almaya devam etmiştir. Yeni güvenlik algısı ile beraber de güvenlik gündemine alınan olayın toplum nezdinde de meşrulaştırılması ve güvenlikleştirme hareketlerinin sonuca ulaşabilmesi adına Osmanlı tarihine vurgu yapılmış, söz-edimler ve görsel sunumlar yoluyla ahlaki zeminde toplum nezdinde meşrulaştırılan politikalar, resmi kurumların desteklerini de alarak şekillendirilmiştir. Diğer yandan güvenlik politikaları

için en sağlam önerme ülke bekasına ve bütünlüğüne tehdit olarak göstermek olduğundan Türkiye de bu önermeyi farklı zamanlarda ortaya atmış; bu şekilde çeşitli olaylar ülkenin güvenlik gündemine oturtulmuştur. Diğer yandan, Türkiye'nin kendine özgü tarihi, politik ve sosyal yapısı ve komşu coğrafyalarında yaşanan gelişmeler nedeniyle, genel kapsamda yeni güvenlik algısının var olan çerçevesinde Türkiye örneğine birebir uygulanmasını sağlıklı bir analiz için yeterli olmayacağını vurgulamak doğru olacaktır. Bu nedenle Türkiye'nin güvenlik politikaları değerlendirilirken olaylar özelinde ve konjonktürel düzlemde bir çerçeve çizilecektir.

Bu kapsamda, Türkiye'nin güvenlik algısının oturduğu zemini anlamak, çalışmanın ana teması olan Türkiye – Irak ilişkilerini analiz etmek için faydalı bir çerçeve oluşturacak ve bahsedilecek olaylar mantık zemininde kavranabilecektir.

Osmanlı İmparatorluğu geçmişi ve yaşanan tecrübeler Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılları diye adlandırılabilir iki dünya savaşı arası dönemde Türkiye'nin dış politika ve güvenlik stratejilerini şekillendirmiştir. Bu dönemde yaşanan savaş tecrübesi ve uluslararası arenada devlet odaklı güç politikaları kaynaklı Türkiye'nin de güvenlik algısı geleneksel güvenlik çizgisinde yerini almış ve askeri güç odaklı güvenlik ekseninde ilerlenmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesinde yer alan ve bağımsızlık haklarını kısıtlayan, "İtilaf Devletleri güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde herhangi sevkülceyş noktasını işgal hakkına haiz olacaktır." hükmü açık olmayan bir söylem içerdiğinden Anadolu'nun güvenliğini direkt olarak tehdit içermiş ve sivil ve asker olarak Anadolu halkının hoşnutsuzluğuna sebep olmuştur. Sonuç olarak da İtilaf Devletleri bu hükme dayanarak Anadolu'nun birçok kentini işgal etmişlerdir. İmparatorluğun son yıllarında kaybedilen güç ve parçalanma tehdidi neticesinde 1919'da Mustafa Kemal düzenlediği Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde vatanın parçalanmaz bir bütün algısına odaklanarak bağımsız bir ülke kurma konusuna odaklanmıştır. Yeni devletin ulusal güvenlik anlayışının temellerinin atıldığı bu Kongrelerde de açıkça toprak kaybına neden olabilecek ve bağımsızlığa tehdit oluşturabilecek her türlü tehlikenin bertarafının odak noktası olduğu görülebilir. Kısaca ifade etmek gerekirse Osmanlı mirasının direkt etkisi ve savaşların etkisi altındaki kaotik ve anarşik uluslararası sistemde Türkiye ulusal güvenlik stratejisi savunmacı ve tarafsız olarak nitelendirilebilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ise uluslararası sistemdeki iki süper güç arasındaki rekabet hızla tırmanırken Türkiye'nin tarafsız kalma stratejisi geçerliliğini yitirmekte ve artık ülkeye zarar verir niteliğe ulaşmaktaydı. Bir taraftan hızla Sovyet tehdidine maruz kalıp Sovyetlerin başta boğazlar olmak üzere Anadolu coğrafyasında hakimiyet elde etme çabaları diğer yandan batının güvenlik endişesi neticesinde kurulan ittifaklar ve programların dışında kalmak Türkiye'yi hızla yalnızlığa itmekteydi. (Oran, 2001: 101). Bu noktada Türkiye varlığını ve güvenliğini sağlamak için Batı dünyasının koyduğu siyasi, iktisadi kurumlar ve güvenlik kurumları içinde yer almayı tercih ederek güvenlik stratejisini batı aksına oturttu. Fakat bu noktada alınan çeşitli aksiyonlar neticesinde denge kaybedilip fazlasıyla batı yanlısı politikalar benimsemek Türkiye uzun vadede zarar verici nitelikteydi. Örneğin İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olunması ve NATO yanlısı politikalar ile diğer coğrafyalardan kopukluk Kıbrıs görüşmeleri sırasında Türkiye'yi dramatik

bir yalnızlıkla karşı karşıya bırakmıştır. Amerika başta olmak üzere diğer müttefikler Kıbrıs görüşmeleri esnasında batılı müttefikleri olan Yunanistan lehine davranırken, diğer yandan Türkiye, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olarak, Orta Doğu'daki komşularından ve Arap Dünyasından da gerekli desteği bulamamıştır. Neticesinde de uygulanan güvenlik stratejisinin akılcı ve dengeli olmadığını ve ülke bekasına zarar verdiğine kanaat getiren siyaset yapıcılar, Türkiye'nin güvenlik aksının çerçevesini genişletme yoluna gitmişlerdir. Bütün bu bilgiler ışığından, 1960'ların sonlarından itibaren Türkiye diğer coğrafyalar ile de ilişkilerini geliştirme yoluna giderek çok yönlü ve çok boyutlu bir dış ve güvenlik politikası yürütmeye çalışmıştır.

Soğuk Savaş yıllarına kadar batı ile ilişkiler geliştirilmeye çalışırken aynı zamanda çok yönlü dış politika ve güvenlik politikası benimsemeye devam eden Türkiye, 1990'lardan itibaren uluslararası arenada yaşanan dönüşümler ve yeni güvenlik algısının ortaya çıkmasıyla beraber dış politikasını ve güvenlik politikasını tekrar revize etme gereği duymuştur. Soğuk Savaş Sonrası dönemde ortaya çıkan yeni güvenlik algısı çerçevesinde iki süper güç olan ABD ve Rusya arasında yaşanması muhtemel aktif savaş tehlike kaygısının ortadan kalkması yanı sıra dağılan Sovyetler Birliği sonucu etnik temelli çatışmaların yoğunluk kazanması ile yeni güvenlik yaklaşımı olarak geleneksel güvenlik anlayışından uzaklaşmıştır. Değişen güvenlik algısına rağmen, ülkeler açısından bakıldığında yine de askeri harcamaların, insan güvenliğinin ayrılan küresel, bölgesel ve yerel projelere yapılan harcamalardan daha fazla olduğu görülmüştür. (Ovalı, 2012:304). Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki durumu incelendiğinde de yeni güvenlik algısına rağmen, askeri güvenliğin ön planda olmasının arkasında yatan neden şu şekilde özetlenebilir: SSCB'nin dağılması ile Türkiye'yi çevreleyen coğrafyada güç boşluğu olduğundan Türkiye güvenlik politikaları geleneksel güvenlik çizgisinden tam olarak uzaklaşmadı. Soğuk Savaş'ın askeri tehdit unsuru içermeden sona ermesi ve batının göreceli üstünlüğü ile özellikle batı dünyasında demokratikleşme ve insan güvenliği konuları yaygınlaşmaya devam ederken, Türkiye reel politığın getirisi olarak çevresel güç boşlukları ve tırmanan PKK terörü sonucunda geleneksel güvenlik stratejilerini temel almak durumunda kaldı.

21. yy'a gelindiğinde ise küreselleşme dalgası ile beraber insan odaklı yeni güvenlik algısı yeniden şekillenmeye devam ederken ve uluslararası sistemde devletin başat gücü daha fazla sorgulanmaya ve uluslararası arenada devlet güvenliğinin yerini insan, toplum ve hatta gezegen güvenliğinin almaya başladığı görülmektedir. Uluslararası güvenlik anlayışının değişmesi, küreselleşme dalgası ve değişen dünya düzeni ile birlikte ortaya çıkan asimetric tehditler uluslararası güvenlik ajandasında önemli yer sahibi oldu. Uluslararası arenada yaşanan bu dönüşümden kuşkusuz Türkiye de nasibini aldı. 3 Kasım 2002 tarihinin Türkiye dış ve güvenlik politikası için bir kırılma noktası niteliği taşımakta olduğu söylenebilir. Dönemin Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından ortaya koyulan 'stratejik derinlik' vizyonu Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarının genel çerçevesini ve temel parametrelerin belirlemiştir. (Davutoğlu, 2011: 11). Davutoğlu çalışmasını ortaya koyarken aşağıda belirtilen üç temel veri üzerine odaklanmıştır.

Sabit veriler: coğrafya, tarih, nüfus ve kültür

Potansiyel veriler: ekonomik, teknolojik ve asker kapasitesi Stratejik zihniyet ve kültürel kimliktir.

Türkiye yukarıdaki verilere odaklanıldığında özellikle komşu coğrafyalarından farklı özellikler taşımaktadır. Bu nedenle genel geçer benimsenen kurallar ve politikalar yerine sahip olduğu istisnai ve özel durumu göz önünde bulundurarak politika oluşturma gerekliliği üzerine odaklanılmıştır. Bu bağlamda genel olarak tarihten bu yana tarafsız olmaya çalışarak daha sonra da batı odaklı davranarak daha pasif bir dış politika ve güvenlik politikası benimseyen Türkiye, 21. yy'da güvenlik ve dış politikasını daha aktif bir çizgiye taşımaya başlamıştır. Komşularla sıfır sorun politikası gereği askeri/ sert güç yerine yumuşak güç olgusuna odaklanılmış ve toplumsal ve insani güvenlik konuları ülke gündemin alınarak insan hak ve özgürlükleriyle doğrudan ilinti kurulmuştur. Bu bağlamda yumuşak güç unsurları olarak tarihi geçmiş ve dini olgular üzerine de odaklanılarak bölgeselin ötesine geçerek daha önce Osmanlı döneminde etki sahibi olunan coğrafyalarda ve İslam dünyası üzerinde kontrol kurulması amaçlanmıştır. (Oğuzlu, 2015: 235-236). Bu noktada yumuşak güç unsurları stratejik bir araç olarak kullanılmış, bu sayede stratejik bir iletişim dili inşa edilerek Türkiye toplumunun uygulanmaya çalışılan yeni dış politika çizgisi benimsetilmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin birincil olarak kullandığı yumuşak güç olgusu özellikle tarihi miras olmuştur, Türkiye sınırları içerisinde ve uluslararası düzlemde ortak kültürel öğeler üzerinden bir söylem analizi geliştirerek, Kopenhag Okulu'nun söz-eylem yaklaşımını güvenikleştirme aracı olarak kullanmıştır.

21. yy'da Türkiye'nin güvenlik yaklaşımı ve politikaları güvenikleştirme çizgisinden uzaklaşan, toplumsal meselelere ve komşularıyla ilişkilerine korkulardan ziyade fırsatlar gözüyle bakan, coğrafyasını ve tarihi mirasını bir güç unsuru olarak kullanan, krizlere reaksiyon vermekten ziyade önleyici diplomasi ve kriz yönetimi ile yumuşak güç unsurlarını kullanan, çok boyutlu ve çok taraflı bir dış ve güvenlik politikası izleyemeye başlamıştır. (Gül, 2016: 316).

2000'li yılların başından itibaren yüzünü batı yanında farklı coğrafyalara da çeviren ve dış politika ve güvenlik politikasını bu çerçevede ilerleten Türkiye, son yıllarda göreceli bir dönüşüm sürecine girmiştir. Fakat her ne kadar dönüşüm sürecine girilse de bir önceki bölümde belirtildiği üzere askeri güce verilen önem azaltılmamış ve insan güvenliği de baz alınarak geleneksel güvenlik düzleminden evrilerek daha geniş yelpazede bir güvenlik stratejisi benimsenmiştir. Özellikle ilk olarak 2011 yılında Tunus'ta patlak veren Arap Baharı sonrası, Türkiye komşu coğrafyalarındaki istikrarsızlıktan etkilenip, yumuşak güç unsurlarının yanında geleneksel güvenlik stratejilerini de ülke gündemine almak durumunda kalmıştır. Tarihi unsurlar olarak, Osmanlı mirası, Sevr fobisi benzeri nükseden güvenlik endişesi, Türkiye'nin sınır dışı hareketlerine katılmasında itici güç unsuru olarak kabul edilebilir. Türkiye ve Irak ilişkilerini de bu bağlamda değerlendirmek mümkün olacaktır. Sınır komşusu olmasının yanında tarihi ve kültürel bağlara sahip olunan Irak konusunda Türkiye'nin tutumu statik olmaktan ziyade konjoktörel bir seyir izlemektedir.

TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ - GÜVENLİK STRATEJİSİ

Türkiye'nin güvenikleştirme politikaları analiz edildiğinde genel geçer teorilerin birebir ülke özelinde uygulanamayacağı ve uygulanmadığı görülmektedir. Özellikle yeni güvenlik kavramına getirilen en önemli eleştirilerden biri olan farklı sosyal, politik, coğrafi ve tarihi koşulların ülke güvenlik algısını şekillendirdiği argümanı Türkiye örneğinde net bir şekilde kendisini göstermiştir. Bu nedenle Türkiye'nin farklı jeopolitik konumu, komşu coğrafyasından farklı sosyal, politik ve tarihi özellikler sergilemesi kendine has, statik olmaktan ziyade konjonktürel bir güvenlik ajandası oluşturmasına yol açmıştır. Irak ile ilişkiler özelinde Türkiye'nin güvenlik ajandası incelendiğinde ise sadece siyasi, ekonomik ve ticari ilişkiler ile değil, tarihi ve dinsel bağlar nedeniyle de tarihten bu yana Irak'ın Türkiye'nin önemli sınır komşularından bir tanesi konumunda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sınır komşusu olmasının yanı sıra bölgede yaşayan Türkmen nüfusu nedeniyle Türkiye özellikle Kuzey Irak için önem teşkil etmektedir. Türkiye jeo-stratejik konumu dolayısıyla çevresinde yaşanan sorun ve çatışmalardan uzak kalamamakta ve olumsuz yönde etkilenmektedir. Özellikle son on yılda komşu coğrafyalarında yaşanan ayaklanma hareketleri ve yaşanan istikrarsızlıklar nedeniyle Türkiye'nin güvenlik algısında AKP ilk dönemine nazaran göreceli bir dönüşüm yaşanmıştır. Türkiye'nin güvenlik algısı ve stratejileri bağlamında Kuzey Irak birçok yönden önem teşkil etmektedir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Irak, tabiri caizse Türkiye için çözülemeyen bir sorun haline gelmiştir. Buna karşın Türkiye'nin Kuzey Irak politikası, bölgenin siyasal iklimi ve bölge politikasındaki söz sahibi legal ve illegal aktörlerin konumlanmasına bağlı olarak tarihten bu yana değişiklik göstermiştir. Son dönem Türkiye dış politikası incelendiğinde, politika yapıcılarının Irak'taki kırılğan yapıyı kullanıp milliyetçi duyguları tetikleyerek halk desteği sağlamaya çalıştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Her ne kadar bölgesel dinamikler göz önüne alındığında, uzun vadede sınır güvenliği konusu gündemde olsa da tarihsel perspektiften bakıldığında söz konusu coğrafyada kaybedilen ayrıcalıkları yeniden kazanma güdüsünün Irak'a karşı uygulanan dış politika stratejisini şekillendirdiği de gözlemlenebilir. Kısaca Türkiye'nin Irak özelinde benimsediği güvenlik algısını tarihi geçmişten ayrı düşünmek eksik bir analiz sağlar. Yanı sıra, AK parti hükümetinin konu gündeminde kişisel yapı ve algıları söz-eylem konusunda ciddi etkilere sahiptir. Bu noktada, belirtildiği gibi Türkiye'nin Irak politikasının statik olmaktan ziyade konjoktürel olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Türkiye perspektifinde Irak konusunda güvenikleştirme politikalarını analiz ederken, özellikle Birinci Dünya Savaşı sornasına denk gelen Osmanlı son dönemini takiben Cumhuriyetin kurulduğu yıllardan başlamak seyri izlemek ve AK Parti dönemine kadar geleneksel güvenlik çizgisinde neden ve ne koşullar altında ilerlendiğini daha sağlam zemine oturtabilmek adına önemlidir. Bu nedenle, çalışmanın bu bölümünde Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemden başlayarak, Arap Baharı sonrası dönem de dahil edilerek genel bir inceleme niteliğinde olaylar baz alınarak güvenikleştirme penceresinde Türkiye Irak ilişkileri analiz edilecektir.

Birinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye – Irak ilişkileri incelendiğinde dönemin en belirgin özelliğinin Türkiye'nin Kuzey Irak bölgesini Misak-ı Milli sınırları içerisinde görmesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. (Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1989: 74-75). Bu dönemin etkilerini

günümüz Türkiye ve Irak ilişkilerinde de zaman zaman çok aşikâr biçimde görmek, politika yapıcılarının söylemlerinde rastlamak mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi olarak nitelendirilen bu son dönemde Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgi ile çıkılmasının ardından İngiltere, Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesine dayanarak zengin petrol yataklarına sahip Musul ve çevresini 1918 yılında işgal etmişti. 1919 yılında Musul sorununda İngiltere karşıtı olarak Şeyh Mahmud isyanını destekleyen Türkiye, Kuzey Irak'ta ortaya çıkan Kürt ayaklanmasının kendi ulusal bütünlük ve güvenliğine tehdit olarak algılayarak ayaklanmanın Irak lehine çözülmesi için siyasal temaslarda bulunmuştur. (Yassin, 1995: 101). Osmanlı Topraklarının paylaşıldığı anlaşma olarak kabul edilen ve Türkiye güvenlik strateji literatüründe de Sevr fobisi olarak yerini alan Sevr antlaşmasınının 64. Maddesine göre ise Musul, kurulması öngörülen Kürdistan toprakları içinde yer alıyordu. Buna karşın Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı yıllarda Mustafa Kemal tarafından Musul ve Kerkük bölgesi, üzerinde yaşayan Türkmen nüfusa da vurgu yapılarak Mısak'ı Milli sınırları içine dahil edilmiştir. Konunun çözümsüzlüğü Lozan Antlaşmasında da devam etmiştir. Çözümle ulaştırılmayan Musul ve Kuzey Irak sorunu Milletler Cemiyeti'ne havale edilmek durumunda kalmıştır. Sonuç olarak da 1926'da Türkiye, İngiltere ve Irak arasında imzalanan "Sınır ve iyi komşuluk İlişkileri Anlaşması"na göre Musul Irak'a bırakılacak; fakat 25 yıl süreyle Türkiye petrol gelirlerinin %10'unu alacaktı. Daha sonra yeniden tarafların mutabakatı sonrası Türkiye 500.000 İngiliz poundu karşılığı Kuzey Irak'taki petrol gelirlerinden vazgeçti ve Musul – Kerkük bölgesi Irak yönetimine bırakıldı. (Özel ve Eroğlu, 1993: 97). Bugün dahi politik söylemlerde yer alan Misak-ı Milli vurgusuna dayalı teritoryal bütünlük ve ekonomik çıkarlara dayanan güvenlik algısının daha cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren süregeldiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Genel olarak Türkiye ile Irak'ın ilişkilerini mercek altına aldığımızda Türkiye'nin kendi istikrar ve güvenliğini korumak amacıyla Irak toprak bütünlüğünü korumaya çalıştığı ve bu amaçla Kuzey Irak'ı Irak'a entegre etme politikası güttüğü söylenebilir. 1926'dan önceki dönemde her ne kadar Musul ve Kerkük Misak-ı Milli sınırları içerisinde görülmek istense de var olan koşullar neticesinde Türkiye Irak sınırlarında entegrasyon çabası içerisine girmiştir. Eylül 1980 döneminde İran Irak savaşı sırasında tarafsızlığını koruyarak, aslında kendi ulusal çıkarlarına odaklanan Türkiye benimsediği güvenlik stratejisi sayesinde iki ülkenin de batıya açılan kapısı haline gelerek ekonomik kazanç sağlamıştır. Bu zaman aralığında Türkiye'nin Kuzey Irak'taki ayaklanmayı bastırma çabalarına olumlu bakan Bağdat yönetimi ile Türkiye arasında imzalanan sıcak Takip antlaşması gereği Türkiye 1984-1988 yılları arasında Kuzey Irak'a dört adet sınır ötesi operasyon gerçekleştirdi. Daha sonra Sıcak takip antlaşmasınının Irak tarafından yürürlükten kaldırılmasına rağmen, Türkiye özellikle Körfez Savaşı sonrası Kuzey Irak'a olan sınır ötesi operasyonları sıklaştırdı. Çünkü Kuzey Irak'ta gerçekleşecek ayaklanma neticesinde Irak'ın topraksal bütünlüğünün bozulması yakın sınır komşusu olan Türkiye için büyük bir tehdit olarak algılanıyor; bölgedeki Türkmenlerin durumu ve Kürt nüfusunun güç kazanması, Türkiye'nin elini zayıflatıyordu. İran – Irak Savaşı sırasında sınırında yine bir savaşla karşı karşıya kalan Türkiye'nin güvenlik ajanadasında yaşanan olaylar ve coğrafiş konumu ile yine geleneksel güvenlik izleri göz önüne çıkar. Savaşta İran ve Irak karşılıklı olarak başkentler Tahran ve Bağdat

başta olmak üzere önemli şehirleri bombalamaya başlamış ve birçok insan hayatını kaybetmiştir. Savaş sırasında Kuzey Irak'ta ortaya çıkan Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) birleşmesi ülkedeki istikrar çabalarını bir kez daha sarsmıştır. Ortaya çıkan iki birliğin de İran'ı desteklemesiyle İran ordusu Irak'ın merkezine kadar ilerleme imkanı buldu. Karşılıklı ölümlerle sonuçlanan ve galibi çıkmayan bu savaş sonucunda çeşitli girişimlere rağmen merkezi yönetim ile Kürt liderler arasında yakalanamayan uzlaşma Kuzey Irak'ta Kürt Federe Devleti fikrini ortaya çıkarmıştır. (Öğür, Baykal ve Balcı, 2014: 32). Türkiye bu noktada Kuzey Irak'taki çatışmanın ancak merkez hükümet ile ortak düzlemde çözülmesi gerekliliğini vurgulayarak herhangi bir federe devlet kurma girişimi 'casus belli' olarak kabul etmiştir. Sınırında yaşanan Kürt koalisyonunun kendi sınırları içerisinde bulunan Kürt nüfusunda da ayaklanma yaratacağından endişe etmenin yanı sıra, 1982'den itibaren Kuzey Irak'a konuşlanmaya başlayan PKK nedeniyle de Türkiye ciddi güvenlik tehdidi ile yüz yüze kaldı. Türkiye bu tehdide karşılık PKK tehdidine karşı sınır Kuzey Irak'a sınır ötesi operasyonlar düzenlemiştir. Bunun yanı sıra İran - Irak Savaşında Irak hızla güç kaybederken Türkiye 1986 yılında ABD ve İran'a resmi bir nota ile Irak'ın dağılması halinde Musul ve Kerkük'ü talep edeceğini bildirdi. (Fuller ve Lesser, 1994). Sonuç olarak, savaş bir tarafın galibiyeti ile sonuçlanmayınca Türkiye Körfez Savaşı'na kadar statükocu durumunu sürdürmeye devam etti.

1990 yılında Türkiye, Kuveyt işgali sonrası ABD tarafından Irak'a karşı oluşturulan koalisonda yer aldı. Bu zaman zarfında Türkiye, Kerkük - Yumurtalık boru hattını kapatarak BM'nin Irak'a karşı uyguladığı ambargoda da itici güç olarak yer almıştır. (İnan, 2013: 53). Nitekim, İncirlik üssü de olası bir Irak müdahalesi için ABD kullanımına açık hale getirilmiştir. Irak karşıtı batı politikaları ve ambargolar neticesinde Saddam yönetiminin güç kaybettiğini düşünen Türkiye, olası bir bölünme durumunda Kuzey Irak'taki Kürt yönetiminin bölgede çok etkin olacağını düşünerek, Kuzey Irak Kürtleri ile diyalog geliştirme kartını ortaya sürmüştür. Geleneksel güvenlik stratejisini ikinci plana atarak ikna ve yumuşak güç stratejisi benimseyen Türkiye, hem olası bir kaos durumunda Kürtleri bağımsız bir devlet kurma girişiminden alkoymaya ikna edebileceğini düşünmekte hem de kurulan iyi ilişkiler ile sınırlar içerisinde bulunan PKK terörünü Kuzey Irak'tan izole etmek amacı taşımaktaydı.

1990'lı yıllarda sayıları hızla artan sınır ötesi operasyonlara rağmen PKK askeri olarak işlevsiz hale getirilememesine rağmen, Sopuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni güvenlik lagısı ile birlikte 1990'lı yıllarda birçok sınır ötesi operasyon yapmış olan Türkiye, iç siyasetinde güvenlikçi politikanın temel kaynağı olan askeri siyasi alandan tasfiye edip, dış politikada karşılıklı diyalog üzerine kurulan bir güvenlik stratejisi izlemeye başlamıştır. (Arı, 2007: 480) Aynı zamanda PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması ve Türkiye'nin yeni dış politika ve güvenlik stratejilerini takiben benimsenen demokratik açılım süreci ile de PKK ve Kürt Yönetimi ile göreceli daha stabil bir sürece girilmiştir. Demokratik/ Kürt açılımı sayesinde terör sorununun yapıcı bir şekilde çözülmesi beklenirken ne yazık ki farklı dinamikler konunun çözümünü mümkün kılmamış ve çözüm süreci istenilen başarıyı yakalayamamıştır. Demokratik açılımın istenilen başarıyı elde edememe nedenleri arasında dış güçlerin özellikle PKK'ya olan askeri ve siyasi desteğinin yanı sıra çözüm sürecinin Kürt halkından çıkıp PKK'yı da içermesi sayılabilir. Bu bağlamda süreç Türkiye

sınırlarından çıkmış; PKK terör örgütünün bir şekilde muhatap gibi kabul edilmesi örgütün ve aktivitelerinin meşrulaşmasına neden olmuştur. Kürtlerin temsiliyetinin PKK tarafından değil, Kürtlerin kendi halkı tarafından yapılmasının sağlanması istenilen çözüme ulaşma yolunda yardım sağlayacakken ne yazık ki başarılı olunamamıştır. Genel olarak 1990 Soğuk Savaş sonrası değişen dünya dinamikleri ve güvenlik algısı ışığında Türkiye de eski dönemlerden farklı olarak diplomasi ve diyalog yolunu benimseyerek Irak ile yumuşak güç odaklı iyi ilişkiler ile istikrar sağlanmaya çalışsa, geleneksel güvenlik düzleminden tam olarak uzaklaşma sağlayamamıştır.

Genel hatları ile 2000'li yıllarda Türkiye – Irak ilişkileri üzerinde etki sahibi en önemli unsur ABD'nin Irak'ı işgali ve takiben Saddam Hüseyin rejiminin sona ermesi olmuştur. Her ne kadar Soğuk Savaş sonrası önemde güvenlik algısı değişse de ve 2002 yılında Ak Parti hükümeti ile beraber farklı bir dış politika çizgisinde geleneksel güvenlik politikaları insani politikalara çerçevesinde yumuşak güç unsurları ile şekillendirilmek istense de, Irak özelinde bu politikaları uygulamak kolay olamamıştır. Irak'ın iç dinamikleri mercek altına alındığında bu durumdan Kuzey Irak Kürtleri büyük ölçüde nemalanmıştır. İşgal sonrası yeniden yapılandırma sürecinde Kürtler ülke sınırları içerisinde ellerini büyük ölçüde güçlendirmişler ve özerk konumlarını ve topraklarını genişletme şansı elde etmişlerdir. İşgal sırasında ABD askerleri ile işbirliği içinde Kürt peşmergeler Kerkük ve Musul'a ilerleyerek Irak işgalinin arkasında yatan en önemli neden olan petrol yatakları hakimiyetini kazanmak için ABD askerinin işini kolaylaştırmışlardır. (Oran, 2013: 410).

Harita 1: 2003 İşgalinin Ardından Kürt Bölgesel Yönetimi²

2 Harita 1, Ögür, Baykal, Balcı'nın 2014 yılında yazdığı Kuzey Irak-Türkiye İlişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği adlı eserinden alınmıştır.

Güçlenen Kürtler Irak yönetimi konusunda da özerk bölgelerinin dışına çıkarak söz sahibi olmuş, ellerindeki petrol kartını kullanarak da otonom şekilde hareket etme imkanı bulmuştur. (Arı, 2007: 471). Her ne kadar tartışmalı bölgeler olan Musul ve Kerkük'ün statüsü sonuca ulaştırılamamış olsa da 2006 yılında ortaya konan petrol yasası ile birlikte Kürt bölgesi petrol şirketlerinin ilgisini bir hayli çekmiş ve bölgede yoğun şekilde petrol arama faaliyetlerini girişilmiştir. Adım adım daha otonom hale gelen Kürt yönetimi özellikle Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Kerkük bölgesine Kürt nüfusunu yoğunlaştırmak adına göçler sağlamıştır. Türkiye'nin karşı çıkımlarına rağmen Saddam'ın Araplaştırma politikasına karşın sürülen nüfusun topraklarına geri gönderilmesi diye adlandırılrsa da bölgede herhangi siyasi bir sürece hazırlık olarak bölgede Kürt nüfusunun çoğaltılmaya çalışılıp çalışılmadığı tartışmaya açıktır. Türkmenler Kuzey Irak bölgesinde Kürtlerden sonra ikinci önemli unsur olarak kabul edilmektedir. Kuzey Irak Kürt yönetimi parlamentosuna da beş vekil ile giren Türkmenler, bu siyasi yapılanma sayesinde uluslararası camiada da varlıklarını ispat etmiş ve kabul görmüştür. Kuşkusuz ki bölgedeki yaşayan Türkmenlerin varlığı Türkiye'nin Kuzey Irak'taki elini güçlendirmekte, herhangi bir terör tehlikesine karşın gerçekleştirilmesi muhtemel bir müdahalede Türkiye için tampon bölge oluşturmaktadır. Merkezi Irak yönetimine karşı otonomisini güçlendirmeye çalışan ve genişleme çabasına devam eden Kürtler için kuşkusuz bu kabul edilebilir bir durum değildir. Bunun yanı sıra Türkmenlerin yoğunlukta olduğu Kerkük bölgesinde bulunan zengin petrol yataklarının kontrolünün kendilerinin tekelinde olmamasını kabul etmeyecek olan Kürt Yönetiminin yanı sıra petrol yatakları üzerinde söz sahibi olmak isteyen dış güçler tarafından da Türkiye'nin bölgedeki aktifliği kabul görmemektedir. Ekim 2005 yılında ABD önderliğinde dış güçler tarafından hazırlanan Irak Anayasası'nda Kerkük'ün Irak merkezi yönetiminde koparılması için ciddi çaba harcanmış; fakat tam anlamıyla başarılı olunamamıştır. Bu süreç zarfında Türk Yetkililer tarafından 'Kerkük'ün Türkiye'nin kırmızı çizgisi' olduğu vurgusu yapılmış gerek Kürt Yönetimine gerek dış güçlere, olası bir bölünme durumunda müdahale edileceği sinyalleri verilmiştir.

2013 yılında IŞİD'in Kuzey Irak'ta giderek güç kazanması, Türkiye-Irak ilişkileri açısından tarihten bu yana hiçbir zaman tam olarak terk edilemeyen geleneksel güvenlik politikalarını tekrar su yüzüne çıkarmıştır. İran - Irak mücadelesi sonucunda bölgede tırmanan Sünni - Şii çatışmasının sonucu olarak ortaya çıktığı belirtilen IŞİD'in mevzilendiği bölge özellikle Türkiye için ciddi bir güvenlik tehdidi olarak algılanmış; Türkiye tarihten bu yana olduğu gibi bir kez daha Irak'ın topraksal bütünlüğünü korumak ve ortak güvenlik politikaları adına terörle mücadele konusunda Merkezi Irak yönetimine destek vermeye başlamıştır. 2014 yılında Haydar el - İbadi'nin iktidara gelmesiyle beraber Irak merkezi yönetimi ile Türkiye ortak güvenlik düzleminde ikili ilişkilerini geliştirme yolunda tekrar ilerleme kaydetmeye başlamıştır. 2014 yılında Musul'un IŞİD tarafından ele geçirilmesiyle beraber bölgede güvenlik arzusu hat safhaya ulaşmış ve Türkiye - İran ve Irak yönetimi Musul'u kurtarma operasyonu adı altında hazırlık yapmaya başlamıştır. İran'ın aksine Türkiye Irak içinde hassas güç dengelerini okumada yeterince deneyimli olmaması sebebiyle Başika kampına asker sevkiyatı yapmıştır. (Semin, 2015: 2). Her ne kadar ilk bakışta, ortak güvenlik ve IŞİD ile mücadele için ortak mutabakat sonrası asker sevkiyatı yapıldığı görülse de

Türkiye'nin bu aksiyonu uzun vadede Irak içinde güç tahkim etmeye mi çalışıyor endişesini su yüzüne çıkarmıştır.

İlişkilerin genel seyri incelendiğinde daha önce vurgulandığı üzere Türkiye Irak ilişkilerinde ulusal güvenliğe yapılan esas vurgunun her dönem etkisini koruduğu söylenebilir. Özellikle 2000'li yılların başında, geleneksel güvenlik algısından kısmen uzaklaşıp diyalog yoluyla ilişkilerin şekillenilmesine öncelik verilmesine karşın, Irak sınırı içinde yaşanan olaylar Türkiye'nin Irak'ı her daim güvenlik ajandasında baş konulardan biri olarak tutmasına neden olmuştur. Geleneksel güvenlik algısı doğrultusunda askeri müdahaleler yapılırsa da, Türkiye kimi zaman yumuşak güç unsurları ile de bölgede etkin olmaya çalışmış ve her şekilde Irak Türkiye güvenlik ajandasında her zaman önde gelen konulardan bir tanesi olma özelliğini hiç kaybetmemiştir. 2002 yılında AKP hükümeti ile beraber devlet odaklı bakış açısı yanında insani güvenlik konusu gündeme getirilmiş ve bölgede yaşanan Türkmenler üzerinden de güvenlik algısı oluşturulmaya başlanmıştır. Türkiye'nin ana meselesi Irak'ın bölgesel birliğini korumak iken; gerekirse 18-19 Mart 2016 tarihlerinde Irak sınırı içinde PKK kamplarının bombalanması gibi askeri müdahaleler yapmaktan çekinmemiştir. Uzun vadede Irak'ta ortaya çıkması muhtemel bölünmelerin Türkiye'yi olumsuz yönde etkilemesi olasıdır. Bu noktada, uluslararası arenada dönüşen ve değişen güvenlik konusu göz önüne alındığında yeni güvenlik kavramlarının temel öğelerinden olan referans nesnesinin Türkiye'nin ulusal bütünlüğü, Osmanlı mirası ve ulusal güvenlik meseleleri olduğu ortaya çıkar. Bu noktada, Kopenhag Okulu ile gündeme getirilen yeni güvenlikleştirme algısına yapılan eleştirilerden bir tanesi göz önüne çıkar. Direkt olarak tehdit oluşturmadığı zamanlarda bile Türkiye tarihe vurgu yaparak Irak hakkında güvenlik politikalarını şekillendirmiştir. Fakat tarihi geçmişi sadece politika yapımcıların söz edimlerini güçlendirecek bir etmen olarak düşünmek eksik bir analiz sağlayacaktır. Bu nedenle tarihi geçmişin ve Misak-ı Milli sınırları ile Türkiye'nin elinden kaybettiği ayrıcalıkların birebir Irak hakkında dış politika adımlarını şekillendirici etkisi göz ardı edilmemelidir.

Diğer yandan, güvenlikleştirici aktör olarak ortaya çıkan kanun koyucular da Irak'taki bölgesel bölünmelerin ve ortaya çıkan farklı grupların Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve ulusal güvenliğinin için tehdit olarak algılanmasını telaffuz etmişlerdir. Söz-edimler yoluyla Irak konusunun güvenlikleştirme sürecine örnek vermek faydalı olacaktır. Örneğin, Türkiye Devlet Başkanı Recep Tayyip Erdoğan Irak Başbakanı ile 2019 yılında yaptığı ortak basın toplantısında bu konuya vurgu yaparak, Irak konusunun Türkiye için tehdit unsuru olduğunu aşağıdaki şekilde belirtmiştir:

Bizler gerçekten çok zor dönemlerden geçtik. Özellikle de bölgedeki gerilimi daha da düşürmek için ne yapabiliriz konusunu Sayın Cumhurbaşkanı ile görüştük. Halkların arzu ettikleri barışı ve güvenliği nasıl tesis ederiz meselesini ele aldık. Şüphesiz Irak'ın maruz kalacağı herhangi bir tehdit ya da tehlike aynı zamanda Türkiye'yi de tehdit edecektir. Bunu şu anda görmekteyiz bölgede. Suriye'de olsun, diğer bölgelerde olsun. Aslında birbirimizden bağımsız ve kopuk değiliz. Bölge olarak etkilenmekteyiz. Düşmana karşı, bizi tehdit eden unsurlara karşı beraber mücadele etmekteyiz.³

3 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-irak-ile-askeri-is-birligi-yapilmasinin-isabetli>

2017 yılındaki bir başka konuşmada ise devlet güvenliği yanında, insan güvenliğine vurgu yapılarak Irak referandumu hakkında Recep Tayyip Erdoğan şöyle demiştir:

Orada Arap, Türkmen, Kürt hep beraber yaşıyorlar. Irak'la 350 kilometre sınır hattımız varken Türkiye olarak böyle bir referandumu nasıl kabul edebiliriz?⁴

Kanun koyucuların konuşmaları yanı sıra, özellikle medya tarafından, Türkiye – Irak hükümetleri tarafından yapılan görüşmeler, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından yapılan müdahaleler gündeme getirilerek, kamuoyu gözünde yapılan tüm aksiyonların Türkiye güvenliği için olduğu vurgulanarak, Türk askerinin kahramanca bu amaçla mücadele ettikleri vurgulanarak, hükümetin Irak politikaları meşru bir zemine oturtulmuştur. Bu noktada da medyanın gücünü sadece kanun koyucuların söz edimlerini destekleyici ve meşru zemine oturtucu bir düzlemde değerlendirmek eksik olacaktır. Medyada Türk askerinin Kuzey Irak'ta yaptığı askeri müdahalelerin Möller'in çalışmasında belirttiği şekilde görsel sunumlarda kahramanca lanse edilmesi , yapılan operasyonların meşru zemine oturtulmasına ve halk nezdinde kabul görüp desteklenmesine neden olmuştur. Bu noktada belirtilmesi gereken bir diğer nokta daha mevcuttur. Her ne kadar kamu yönünde meşru kabul edilse de güvenikleştirme sürecinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi ve askeri müdahale, diyalog çabaları gibi aksiyonlarda rahatça bulunulmasının altındaki etmen kanun koyucuların resmi kurumlardan da gerekli desteği alarak güvenikleştirme sürecini başarılı bir şekilde gerçekleştirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Özet olarak, geçmişte olduğu gibi, Türkiye – Irak ilişkilerinde son dönem Türkiye dış politikası ve politika yapıcılarının söylemleri de gözler önüne alındığında, kimi territoryal kaygılar, bölgesel liderlik güdüsü, Osmanlı mirasını koruma isteği gibi faktörlerin ön planda olduğu görülür. Tarihsel ve milliyetçi söylemler tetiklenen güvenikleştirme politikaları, aynı zamanda görsel sunumlar ile de Türkiye gündeminde yerini bulmuştur. Arka plandaki bu dinamiklerin ışığında yeni Osmanlılık söylemleriyle ön planda olan yeni Türkiye dış politikasında, Irak konusu halk tarafından en meşru kabul edilebilecek yol olan ulusal güvenlik tehdidi ajandasında ortaya konulmuş, bu sayede yapılan operasyonlar meşruiyet kazanmıştır, ahlaki düzlemde kabul görmüştür. Yanı sıra resmi kurumlardan da alınan destekler ile Irak konusunda yapılacak eylemler siyasi düzlemde de destek bulmuş ve Irak hakkında güvenikleştirme politikaları geçerli olma şansı yakalamıştır. Aynı zamanda politik liderler de tetiklenen milliyetçilik duyguları ile beraber ülke içindeki popülaritesini sağlamlaştırmıştır.

SONUÇ

Güvenlik söz konusu olduğunda sabit bir düzlemde bahsetmek mümkün değildir. Devletlerin kendi çıkar ve zorunlulukları sonucunda benimsedikleri politikaların yanında bölgesel dinamiklerde ve uluslararası sistemde yaşanan herhangi bir gelişme ülkelerin güvenlik ve dış politikalarını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Özellikle Soğuk Savaş öncesi

olacagina-karar-verdik/1479249 (19.08.2019 tarihinde alınmıştır.)

4 <https://www.bbc.com/turkce/41328941> (19.08.2019 tarihinde alınmıştır.)

askeri mücadelelerin daha görünür olduğu dönemde, devletlerin başat gücünün neticesinde başlıca odaklanılan güvenlik stratejisi toprak bütünlüğünü ve ülke bağımsızlığını korumaktı. Söz konusu koşullarda benimsenen güvenlik stratejisi literatüre askeri güvenliği baz alan geleneksel güvenlik stratejisi olarak girmiştir. Özellikle Soğuk Savaş Sonrası değişen ve dönüşen dinamikler ve yeni aktörlerin ortaya çıkmasıyla geleneksel güvenlik anlayışı güvenlik ve dış politika saiklerini anlatmada yeterli olmamıştır. Bunu takiben güvenlik politikaları ile ilgili daha kapsamlı ve daha eleştirel bakış açıları ortaya çıkmıştır. Güvenlik yaklaşımları sadece devlet güvenliğini baz almaktan öteye gitmiş, enerji, insan ve gezegen güvenliğine kadar genişleyen kapsama rağmen, devlet güvenliği halen başat rolünü sürdürmeye devam etmiştir. Diğer yandan 1990'lı yıllarda Kopenhag okulu tarafından ortaya atılan eleştirel bakış açısında güvenliğin somut gerçekliği sorgulanarak söylem etiğinden ne ölçüde etkilendiği fikri ortaya atılmıştır. Özellikle politika yapıcılarının farklı ideolojik yaklaşımları ve çıkarları doğrultusunda bir konuyu ülkenin güvenlik gündemine taşıyacağı fikrini ortaya atan eleştirel bakış açısının fikirleri günümüzde farklı örneklerde gerçeklik payını ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren askeri zemine oturtulan Türkiye güvenlik politikaları da güvenlik yaklaşımlarında ve uluslararası sistemde meydana gelen bu değişimlerden nasibini bir ölçüde almıştır. Türkiye güvenlik politikalarına ait zemin çalışması yapılırken, tarihi geçmiş, sosyo-kültürel yapı, uluslararası konjonktür ve coğrafi konum göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda, Türkiye'nin tarihten bu yana güvenlik stratejileri mercek altına alınırsa, her ne kadar çeşitli dönemlerde yumuşak güç unsurlarına yönelmeye çalışılsa da ana zeminde geleneksel güvenlik yaklaşımının olduğu aşikardır. Özellikle Türkiye'nin komşu coğrafyalarında yaşanan istikrarsızlıklardan dolayı Türkiye ciddi anlamda güvenlik endişesi duymaya başlamıştır. 2000'li yıllarda komşu coğrafyalarda meydana gelen gelişmelere duyarsız kalmamasına rağmen, sınır uzunluğu göreceli daha kısa olduğu halde Türkiye – Irak ilişkileri Türkiye'nin güvenlik politikalarında tarihten bu yana dominant rolünü korumuştur. Günümüz Türkiye – Irak ilişkilerini incelerken geçmişten kopmak detaylı analizi yoksun kılacaktır. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kuruluş yıllarından itibaren kısa bir analiz yapılmıştır.

Bölgesel güç olma çabası taşıyan Türkiye, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Mustafa Kemal tarafından ortaya atılan Misak-ı Milli söylemini yeniden canlandırmış ve bu sayede milliyetçi duyguları da tetikleyerek Irak'ta uyguladığı sınır ötesi operasyonlar için de ülke sınırları içerisinde meşruiyet sağlamıştır. Bunun yanı sıra Kerkük'teki Türkmen nüfusunun yüz yüze kaldığı dışlama ve asimile etme çabaları Türkiye'nin söylem etiği konusunda elini güçlendirmiştir. Kuşkusuz Türkiye'nin Irak'a karşı yürüttüğü güvenlik politikalarında tek itici güç Misak-ı Milli söylemi değildir. Kuzey Irak'ta konuşlanan Kürt nüfusu, PKK yapılanması ve aynı zamanda Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda bulunan PKK tehdidi Türkiye'nin Irak politikalarını gerçekçi zemine oturtmuştur. Kuzey Irak'ta kurulması istenen ve geçtiğimiz yıllarda yapılan referandum ile aşikar biçimde tekrar uluslararası zemine taşınan bağımsız Kuzey Irak devleti Türkiye'nin ülkesel güvenliği açısından uzun vadede tehdit teşkil edebilir. Politika yapıcılar tarafından Kuzey Irak'ta kurulan Kürdistan devleti Türkiye için Sevr fobisini tekrar ve ciddi biçimde hortlatacağı dile

getirilmiştir. Aynı zamanda uluslararası camiada enerji güvenliği açısından tehdit oluşturabileceği endişesi taşınan Kuzey Irak referandumuna karşı çıkmıştır.

Uluslararası dinamikler göz önüne alındığında, Irak'ta yaşanan siyasi bölünmeler dış güçler tarafından avantaj olarak kullanılmaktadır. Özellikle Kuzey Irak halkı üzerinde etki sahibi olmak dış güçlerin Irak'ta ve petrol kaynakları üzerinde olası kontrolünü mümkün kılmaktadır. Türkiye ise tarihten bu yana Irak'ın toprak bütünlüğünü savunarak kendi çıkarları doğrultusunda gerçekçi bir bakış açısı benimsemiştir. Komşu coğrafyada yaşanan herhangi bir istikrarsızlığın etkilerinin Türkiye'ye de sıçramasının muhtemel olmasının yanı sıra sınırimızda direkt kontrol sahibi büyük güç varlığı Türkiye'nin bölgesel lider olma emelini zedeleyecektir. Farklı hükümet dönemlerinde farklı politikalar güdülse de genel hatlarıyla Türkiye – Irak ilişkileri statik olmaktan uzaktır. Tarihten bu yana öncelikle geleceksel güvenlik stratejileri tarafından şekillenen sonrasında ise yeni güvenlik anlayışı çerçevesinde şekillenen Türkiye'nin Irak konusundaki güvenlik politikasının başarılı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Değişen ve dönüşen güvenlik algısına rağmen, Irak Türkiye'nin dış politika pratiklerinde her zaman güvenlik çerçevesindeki rolünü korumuştur. Gelecekte nasıl şekilleneceği bilinmemekle beraber, Türkiye – Irak ilişkilerinde Türkiye'nin güvenlik yaklaşımının uzun bir süre daha konjonktürel çizgide şekillenmeye devam edeceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Arı, T. (2007). Irak, İran, ABD ve Petrol, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları (1989). "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III": 74-75.
- Barry, B. ve Hansen, L. (2009). "The Evolution of International Security Studies". Cambridge University Press.
- Baysal, B. ve Lüleci, Ç. (2015). "Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi" Güvenlik Stratejileri Dergisi 22.22: 61-95.
- Buzan, B., Wæver, O. Ve Wilde, J. (1998). "Security: A New Framework For Analysis", Lynne Rienner Publishers.
- Davutoğlu, A. (2010). Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu, Küre Yayınları, İstanbul.
- Fuller, G. ve Lesser, I. (1994). Turkey's new Geopolitics. Westview Press.
- Gartner, H., Price, A. ve Reiter, E. eds. (2001). "Europe's new security challenges", Lynne Rienner Publishers.
- Gül, M. (2016). "Güvenlikteki Kavramsal Değişim ve Türkiye'nin Güvenlik Yaklaşımı ve Politikalarına Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 21.1: 303-320.
- İnan, A. (2013). «Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye-Irak İlişkileri (1973-2011)», Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz 5.56: 68-85.
- McDonald, M. (2008). "Securitization and the Construction of Security" European Journal of International Relations, Cilt: 14 Sayı: 4, ss. 563-587.
- Miş, N. (2011). "Güvenikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenikleştirilmesi." Akademik İncelemeler Dergisi 6.2: 345-381.
- Möller, F. (2007). "Photographic Interventions in Post-9/11 Security Policy", Security Dialogue, Cilt: 38, Sayı: 2, ss. 179-196.
- Oğuzlu, T. (2015). "Güvenlik Kültürü ve Türk Dış Politikası." Bilig, Ankara: 223-250.

- Oran, B. (2013). Türk Dış Politikası Cilt III: 2001-2012. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Oran, B. (2001). Türk Dış Politikası 1919-1980. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ovalı, Ş. (2012) “Ütopya ile Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması”, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe (Der. Mustafa Aydın vd.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.
- Öğür, B., Baykal, Z. ve Balcı, A. (2014). “Kuzey Irak-Türkiye İlişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği.” Ortadoğu Araştırmaları Merkezi 1: 7-57.
- Özel, M. ve Eroğlu, H. (1993). Lausanne on its 70th Anniversary.
- Semin, A. (2015). “Başika Krizi ve Türkiye-İrak İlişkilerinin Geleceği”, BİLGESAM Analiz/Ortadoğu 1275.3: 1-8.
- Waever, O. (1995). Securitization and Desecuritization. In R. D. Lipschutz (Ed.), On Security (pp. 46-86). New York: Columbia University Press.
- Yassin, B. (1995). “Vision or reality? The Kurds in the policy of the Great Powers, 1941-1947”, Lund Studies in International History 32.